LIMBĂ LITERARĂ *

(Privire generală)

DE

ACAD. IORGU IORDAN

Problema limbii literare devine tot mai actuală pe zi ce trece. În cursul acestui an s-au produs cîteva evenimente care dovedesc interesul unui număr de oameni din ce în ce mai mare pentru problema aici în discuție. Am avut, mai întîi, sesiunea lărgită a Secției de știința limbii, literatură și arte a Academiei R.P.R., la care, pe lîngă o comunicare cu conținut teoretic, s-au prezentat alte cîteva, consacrate unor anumite aspecte ale limbii literare romînești. A urmat apoi discuția, cu o bogată și variată participare, inițiată de « Contemporanul », care a publicat opt articole, venite, în cea mai mare parte, de la literați, plus un număr de scrisori ale cititorilor și concluziile trase de redacția revistei. În sfîrșit, « Veac nou », organul Asociației romîne pentru strîngerea legăturilor culturale cu U.R.S.S. — A.R.L.U.S., și-a deschis larg coloanele pentru dezbaterea problemei traducerilor, atît de înrudită cu aceea a limbii literare.

La aceste manifestări trebuie adăugate altele, mai puțin cunoscute, pentru motivul că n-au devenit publice pe calea obișnuită a tiparului. Mă refer la preocupările profesorilor și studenților de la facultățile de filologie, precum și ale colaboratorilor institutelor de lingvistică din București și Cluj în legătură cu această problemă. Dacă unii (e vorba de primii) o urmăresc datorită mai ales planului de învățămînt, care prevede un curs de istoria limbii literare romînești, ceilalți au pornit la abordarea ei din proprie inițiativă, adică din nevoia, adînc

* Institutul de lingvistică din București organizează un ciclu de comunicări în legătură cu metodele de cercetare a problemelor de istorie a limbii literare. Aceste comunicări au totodată caracter de lecții, ele servind ca o introducere în studiul istoriei limbii literare.

Acest articol reproduce textul lucrării prezentate de acad. I. Iordan, care a deschis, în ziua de 5 noiembrie 1954, ciclul acestor comunicări.

BDD-A10255 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:10 UTC)

simțită, de a se documenta și lămuri asupra unui aspect dintre cele mai interesante, dacă nu chiar cel mai interesant, al limbii întregului popor, care constituie principalul lor obiect de studiu.

Astfel la ședința de analiză a muncii Institutului de lingvistică din Cluj, ținută în octombrie a.c., am avut prilejul să aflu pe de o parte cu ce forță aproape irezistibilă se lasă atrași în special tinerii cercetători de această problemă, iar pe de altă parte îngrijorarea tovarășilor cu experiență, care se întrebau, pe bună dreptate, dacă, ținînd seamă de noutatea problemei, vor fi în stare să dea, în condițiile cele mai satisfăcătoare, ajutorul așteptat de cei ce li-l solicită.

O anumită neliniște, avînd la bază aceeași situație provocată de lipsa unei orientări teoretice bine precizate și a unei documentări cît de cît serioase, stăpînește și pe membrii catedrelor de limba romînă de la facultățile de filologie. Din discuțiile duse în colectivul catedrei de la Facultatea din București a rezultat clar că ne găsim la începutul cercetărilor în acest domeniu și de aceea avem încă numeroase și serioase nedumeriri, nu numai cu privire la conceptul însuși de «limbă literară», ci și, mai ales, în legătură cu metoda pe care urmează s-o folosim la întocmirea cursurilor și chiar a studiilor consacrate acestei probleme.

Așa se explică hotărîrea Institutului de lingvistică din București de a organiza un ciclu de lecții care să lămurească, măcar într-o anumită măsură, aspectele ei cele mai importante. Această hotărîre este cu atît mai bine venită, cu cît discuțiile duse în «Contemporanul» au dovedit că scriitorii noștri, chiar cînd au o bogată și îndelungată activitate literară, sînt, în general, și mai puțin orientați decît lingviștii și filologii (= istoricii literari)[1] cu privire la chestiunile strîns legate de principalul lor instrument de lucru, care este limba literară. De aceea socot necesar să mă opresc, în această parte introductivă a lecției mele, asupra cîtorva aspecte ale problemei, așa cum a fost ea pusă în coloanele «Contemporanului».

Las, deocamdată, la o parte, căci voi reveni, ideea, susținută, direct sau indirect, de către mai toți participanții la discuție, că limba literară însemnează limba operelor beletristice. Această idee, explicabilă, în cazul scriitorilor, dar mai puțin explicabilă în cazul istoricilor și criticilor literari, este greșită, cum voi arăta ceva mai încolo, bazîndu-mă pe părerea unanimă a oamenilor de cultură sovietici, indiferent de ramura de activitate în care ei lucrează. Mă opresc numai asupra cîtorva dintre afirmațiile făcute de scriitorul Cezar Petrescu în articolul din «Contemporanul» cu data de 2 iulie 1954.

Pornind de la ideea, greșită, că prin limbă literară trebuie să înțelegem numai limba operelor beletristice, autorul articolului ajunge la concluzia că singurii oameni în măsură să studieze și să aprecieze limba literară

[1] Aceștia au fost cu totul absenți în discuția din «Contemporanul». Mă refer, se înțelege, la membrii catedrei de Istoria literaturii romîne de la Facultatea de filologie din București, care trebuie să fi fost invitați a participa la discuție, așa cum au fost invitați, fără a da totuși curs invitației, să se pronunțe în problema traducerilor. (Vezi «Veac nou» din 13 august 1954, unde se arată acest lucru.)

BDD-A10255 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:10 UTC)

sînt scriitorii. În sprijinul acestui punct de vedere, Cezar Petrescu aduce argumentul că « cei mai anoşti şi mai anemici de fantomale opere literare sînt tocmai prea autorizaţii specialişti, filologi, grămătici, folclorişti şi dascăli de literatură ». Aşadar, fiindcă un număr (de altfel redus) de specialişti în domeniul limbii şi al istoriei literaturii au scris opere literare proaste, urmează să li se ridice acestor specialişti permisiunea de a studia limba scriitorilor ! Această concluzie, dusă pînă la ultimele ei limite, suprimă « dascălilor de literatură », adică istoricilor şi criticilor literari, chiar dreptul de a cerceta şi aprecia operele literare. Ar trebui, deci, ca locul lor să-l ia scriitorii, din moment ce li se interzice tuturor specialiştilor amintiţi mai sus acest drept: poeţii, dramaturgii, romancierii s-ar transforma astfel în critici şi istorici literari, cu dreptul şi datoria de a se pronunţa asupra valorii operelor scrise de confraţii lor şi de ei înşişi.

Ne punem întrebarea: oare filologi ca Hasdeu, Lambrior, Cihac sau Tiktin n-au contribuit cu nimic la îmbunătăţirea şi perfecţionarea limbii literare româneşti? « Dascăli de literatură » ca Gherea, care, fără să fi avut o catedră universitară, a fost totuşi un profesor de literatură în cel mai frumos sens al cuvîntului, sau ca Ibrăileanu, n-au ajutat sub nici o formă, prin munca lor, la progresul literaturii noastre? Două dintre personalităţile amintite aici (Hasdeu şi Ibrăileanu) au compus chiar opere beletristice, apreciate, cred, de toţi cei care le-au citit.

În sprijinul celor arătate pot cita lucrarea lui I. V. Stalin, « Marxismul şi problemele lingvisticii », în care se vorbeşte cu atîta profundă înţelegere despre gramatică şi despre importanţa ei. Un exemplu admirabil este Mihail Sadoveanu, care nu numai cercetează cărţile româneşti vechi şi adună, selectînd, material lingvistic de pe tot întinsul ţării, pentru a-şi îmbogăţi şi înfrumuseţa limba operelor sale literare, ci şi urmăreşte, cu ajutorul lucrărilor de specialitate, tot felul de probleme privitoare la istoria şi limba poporului nostru.

Scriitorii, orice s-ar spune, au nevoie de ajutorul « filologilor » şi « grămăticilor », şi nu numai în chestiuni de lingvistică teoretică. Astfel Cezar Petrescu însuşi, deşi excelent cunoscător al limbii literare şi al graiurilor moldoveneşti, săvîrşeşte adesea greşeli faţă de regulile gramaticale şi cele de formare a cuvintelor. Iată cîteva exemple din scrierile sale. Vrînd să pună pe ţăranii moldoveni să vorbească aşa cum vorbesc ei în realitate, amestecă formele gramaticale moldoveneşti cu cele munteneşti sau ardeleneşti corespunzătoare. Se ştie (şi Cezar Petrescu de asemenea ştie) că moldovenii spun *(el) a merge*, (nu *o merge*), *(el) o făcut* (şi *ei o făcut*), în loc de *a*, respectiv, *au făcut* etc. În « 1907 », vol. I, un ţăran (moldovean, se înţelege) spune: ...tot pe apă *ş-or făcut* veacul; ...cînd *a bîldîcăi* într-o bulboană *ş-o începe*..., iar altul: ...pămînturi care s-*or* tot *împărţit*..., de *s-or subţiat ş-or rămas*... În povestirea proprie, a autorului, este lăsată la o parte prepoziţia *pe*, înaintea obiectului gramatical direct, acolo unde ea nu poate lipsi: E vorba de a lumina nu *legiuitorul* de astăzi, ci *cel* de mîine; ...să zugrăvească în sfîrşit *acest ţăran*...; Veţi vedea *acest neobosit săpător* de temelii, acest rozător... Apar construcţii

BDD-A10255 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:10 UTC)

neromîneşti, traduse cuvînt cu cuvînt din franţuzeşte, ca, de pildă: ...Smaranda Cumpătă *schimbase de plan*, forme verbale greşite: *Crescusei* goblizan mare... (în loc de *crescuseşi*), sau confuzii lexicale de felul lui *recunoaşte* pentru *cunoaşte* (Iordache Cumpătă *recunoştea pe nume* aproape toţi gospodarii...; Nu mai *recunoştea* boierul de la Zapodia... = nu mai cunoştea pe boierul...). O mare slăbiciune lingvistică a lui Cezar Petrescu este aşa-zisa derivare regresivă: formarea de substantive de la verbe prin suprimarea finalei infinitivului. Preferinţa abuzivă pentru astfel de derivate se datoreşte, cred, impresiei, care corespunde, de altfel, realităţii, că procedeul este o caracteristică a vorbirii populare, dar, în primul rînd, ea izvorăşte din dorinţa de a scrie «frumos». Cîteva exemple: *tresăr*, *scăpăr*, *desfăt*, *dezbin*, *picur*, *răsuflu*, la care se pot adăuga, întrucît sînt produsul aceleiaşi tendinţe, formaţii oarecum similare, ca *ales* (cumpărînd tot ce-a mai rămas, fără ales), *trăs* (Îşi sfredeli fiecare trăs, obrazul veşted...; trăsurile îşi pierdeau vioiciunea) ş.a.

Dacă am stăruit asupra poziţiei lui Cezar Petrescu în problema limbii literare, faptul se explică prin locul pe care acest scriitor îl ocupă în viaţa noastră culturală şi, deci, prin influenţa pe care o poate el exercita atît asupra cititorilor săi, cît şi, mai cu seamă, asupra tinerilor autori de poezii, povestiri etc., aşa de numeroşi astăzi la noi.

★

Să trecem acum la obiectul propriu-zis al lecţiei noastre. Sarcina mea constă în prezentarea de ansamblu a problemei limbii literare privită sub următoarele trei aspecte: 1. care este conţinutul acestei noţiuni; 2. de cînd se poate vorbi despre existenţa unei limbi literare romîneşti; 3. care este poziţia ei faţă de diversele graiuri ale limbii noastre.

La prima întrebare am răspuns în comunicarea pe care am ţinut-o în una din şedinţele sesiunii lărgite din ianuarie 1954 a Secţiei de ştiinţa limbii, literatură şi arte a Academiei R.P.R. şi care a apărut acum de curînd în «Studii şi cercetări lingvistice», 1954, fasc. 1—2. N-am intenţia să repet ceea ce am spus acolo, fiindcă pe de o parte nu este necesar pentru discuţia de faţă, iar pe de alta, cei interesaţi pot lua cunoştinţă de conţinutul acelei comunicări adresîndu-se revistei citate. Unele lucruri esenţiale trebuie totuşi amintite.

Limba literară este unul dintre aspectele limbii întregului popor, şi anume aspectul cel mai desăvîrşit, cel mai conform cu structura gramaticală, cu sistemul fonetic şi cu sistemul lexical al limbii întregului popor. Ea nu trebuie confundată cu aceasta, cum s-au arătat înclinaţi, la un moment dat, unii tovarăşi, bazîndu-se pe afirmaţia, greşit înţeleasă, a autorilor «Gramaticii limbii ruse», vol. I, Moscova, 1953, întocmită de Academia de Ştiinţe a Uniunii Sovietice. La pag. 3 a acestei opere citim următoarele[1]: «Zadača nastoiaşcego izdaniia—datь vozmojno şirokuiu grammaticeskuiu harakteristiku sovremennogo russkogo literaturnogo iazîka kak iazîka nacionalьnogo». Partea finală a citatului

[1] Redau textul în limba rusă, pentru a înlesni cititorilor înţelegerea discuţiei.

BDD-A10255 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:10 UTC)

(kak iazîka naţionalьnogo) nu înseamnă că limba rusă literară este identică cu limba naţională, ci că ea trebuie numai privită ca limbă naţională din punctul de vedere al răspîndirii normelor ei şi, deci, al unităţii lingvistice (prin înlăturarea deosebirilor regionale), pe care urmează s-o dobîndească limba naţională cu ajutorul limbii literare.

Îndoielile care ar mai putea exista dispar în faţa numeroaselor afirmaţii făcute de diverşi lingvişti sovietici. Reproduc cîteva dintre ele. În revista «Voprosî iazîkoznaniia» I (1952), fasc. 1, pag. 150 este criticat lingvistul moldovean I. D. Ceban pentru că « confundă noţiunile de normă literară şi de limbă a întregului popor », confuzie care explică « afirmaţia ciudată » că « limba comună a naţiunii socialiste moldoveneşti... a început să se dezvolte furtunos după Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie ». În aceeaşi revistă II (1953), fasc. 2, pag. 117 se impută o greşeală similară lingvistului cazah G. Musabaev, care identifică limba literară cu limba de conversaţie a întregului popor în toate etapele de dezvoltare a celui dintîi, ajungînd astfel la concluzia că « limba literară a început să se formeze încă din cea mai adîncă vechime ». Iar acum de curînd, în fasc. 3 pe anul 1954 al revistei citate (pag. 130), venind vorba despre eronata folosire, de către lingvistul M. I. Steblin Kamenski, a termenului « normă naţională » cu sensul de « limbă naţională », se dă greşelii lui această explicaţie: « Este evident că autorul confundă limba întregului popor cu varietatea ei cărturărească, literară ».

Identitatea dintre limba literară şi limba naţională se va realiza numai cu vremea, pe măsură ce instrucţiunea şi cultura, a căror purtătoare este mai ales (teoretic vorbind, putem spune numai) limba literară, se vor răspîndi în masele populare şi vor avea, între altele, drept rezultat înlăturarea deosebirilor existente încă, chiar în orînduirea socialistă (înainte de trecerea la comunism), între limba literară şi limba vorbită sub toate aspectele ei.

O caracterizare foarte justă a limbii literare considerate în raport cu limba naţională mi se pare a fi următoarea: « Chintesenţa limbii întregului popor în perioada ei de dezvoltare naţională este limba literară. Aceasta, după definiţia lui M. Gorki, este tot limba poporului, dar prelucrată de către maeştrii cuvîntului artistic ». (« Voprosî iazîkoznaniia » 1954, fasc. 2, pag. 10 din articolul redacţional privitor la formarea cadrelor lingvistice.)

Faţă de limba naţională, varianta ei literară prezintă avantajul că este mai unitară şi, în consecinţă, o putem numi limbă comună, în sensul că particularităţile regionale, de ordin mai cu seamă fonetic şi lexical, care ne întîmpină chiar în vorbirea oamenilor culţi, dispar aproape complet în limba literară, cînd aceasta capătă aspect scris. Faptul se datoreşte caracterului normativ al acesteia din urmă şi conştiinţei vorbitorilor despre necesitatea de a-i respecta cu cea mai mare stricteţe normele. Aceste norme nu sînt altele decît ale limbii întregului popor, întrucît au la bază regulile consacrate prin tradiţie şi prin practica de fiecare zi şi care sînt aceleaşi pentru toate varietăţile limbii respective.

BDD-A10255 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:10 UTC)

Ele sînt însă mai severe,din cauză că limba literară ia, în mod obişnuit, formă scrisă, aparent imuabilă, şi prin aceasta face impresia unui act oarecum solemn, care lipseşte în cazul limbii vorbite, şi de aceea impune respect.

Acest pronunţat caracter unitar ne îndreptăţeşte să înfăţişăm limba literară ca fiind tipică, în sensul cu care circulă acum acest cuvînt în materie de creaţie artistică pe baza definiţiei date « tipicului » de către G. M. Malenkov în raportul prezentat la Congresul al XIX-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice.

În articolul redacţional din fasc. 2, anul 1953, a publicaţiei « Izvestiia Akademii Nauk S.S.S.R.», secţia « literatură şi limbă », p. 105—106 se recomandă aplicarea ideii de « tipic » nu numai la limba operelor beletristice, lucru de înţeles, întrucît unui conţinut tipic trebuie să-i corespundă o limbă asemănătoare, ci şi la rezolvarea problemei normalizării limbilor literare şi a problemelor legate de « cultivarea limbii ».

Ideea de unitate s-a impus încă de la început ţuturor oamenilor care au simţit nevoia unei limbi literare, cu mult înaintea ideii de conformitate deplină cu regulile gramaticii şi ale lexicului. Astfel la noi M. Kogălniceanu cerea în « Dacia literară » (1840) ca « Romînii să aibă o limbă şi o literatură comună pentru toţi », adică o limbă mai mult ori mai puţin unitară, fără deosebiri prea mari de la o provincie istorică la alta. Şi nu e de mirare că această condiţie a apărut înaintea celeilalte (sau a celorlalte): oamenii şi-au dat seama că limba există pentru a servi ca mijloc de comunicare şi că atingerea acestui scop se poate obţine mai lesne cu ajutorul unei limbi unitare.

Datorită caracterului ei mult mai unitar, în toate privinţele, decît al limbii naţionale, limba literară îndeplineşte în mai mare măsură condiţiile cerute unei limbi comune, şi de aceea putem spune că ea este oarecum mai naţională decît limba întregului popor. Această afirmaţie, care trebuie primită cu semnificaţia ei justă, este valabilă în primul rînd pentru epoca noastră, de construire a socialismului, cînd termenul « naţiune » a căpătat conţinutul cel mai corespunzător realităţii obiective.

Deşi unitară în măsură maximă, limba literară, chiar sub forma ei scrisă, care, de altfel, nu diferă prin nimic esenţial de forma ei vorbită, se transformă necontenit, mai puţin vizibil, e drept, decît celelalte varietăţi ale limbii naţionale, dar se transformă totuşi. Această afirmaţie, care poate părea un truism, este necesară discuţiei noastre pentru mai multe motive. În primul rînd, există oameni, bineînţeles nu printre specialişti, care cred că limba literară rămîne neschimbată, dacă nu mereu (e un fel de a vorbi !), cel puţin vreme foarte îndelungată. Pe de altă parte, şi asupra acestui fapt vreau să stărui, ideea că limba literară se găseşte în continuă transformare poate fi înţeleasă foarte greşit. Acad. Camil Petrescu, într-un articol din « Contemporanul » cu data de 20 aprilie 1954, a spus, între altele, că fiecare epocă are limba ei literară şi, în consecinţă, scriitorul este dator să folosească limba epocii căreia îi aparţin personajele şi evenimentele operei sale. Acest punct de vedere poate fi

BDD-A10255 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:10 UTC)

acceptat, cu condiția însă, pe care romancierul nostru, fără s-o formuleze, o subînțelege totuși, că transformarea neîntreruptă a limbii în general, deci și a limbii literare, nu duce la schimbări mari de la o epocă la alta, chiar atunci cînd trecerea de la o orînduire social-economică se face pe cale revoluționară. De altfel Camil Petrescu a dovedit și practic justețea ideii enunțate de el însuși: romanul « Un om între oameni » are o limbă « de epocă », conformă, adică, în ce privește mai ales vocabularul, cu aspectul limbii noastre de acum un secol și mai bine.

În schimb, Cezar Petrescu, pornind, probabil, de la afirmația lui Camil Petrescu, a ajuns la concluzia, greșită, că limba romînă a suferit schimbări așa de importante între anii 1880—1895 și 1912, încît o operă literară cu oameni și fapte din anul 1912 nu poate fi scrisă în limba de la 1880—1895 și, firește, invers. Iată ce spune el în articolul din « Contemporanul », citat la începutul acestor pagini: « Zadarnic m-am căznit mai tîrziu, între patru ochi, să-l conving [pe Matei I. Caragiale, autorul romanului « Craii de Curtea-Veche »] a deplasa acțiunea între 1880—1895, fiindcă așa indica imperios limba literară utilizată de Matei Caragiale în carte. N-am izbutit să-l scot din încăpățînările sale, probabil de hatîrul eroilor, pe care el îi situase prin 1912 ori poate chiar îi cunoscuse la această dată — și nu-i mai putea vedea altcînd ». Cezar Petrescu crede că, dacă acțiunea romanului în discuție s-ar petrece la sfîrșitul secolului al XIX-lea, și nu la 1912, opera fiului lui I. L. Caragiale n-ar mai fi « un model de dezarmonie între cuvînt și limbă », « o anacronică măiestrie de faur », « o mare eroare artistică, reparabilă întru totul printr-o simplă deplasare de date ». Pentru a ilustra părerile lui Cezar Petrescu despre limbă reproduc încă un pasaj din articolul amintit: « Cartea zugrăvește eroi bucureșteni, localuri și năravuri bucureștene de la 1912 într-o limbă de la 1880—1895. Se poate o mai stupidă aberație tocmai la fiul marelui Caragiale, care și-a scris « O noapte furtunoasă », « O scrisoare pierdută », « Momentele » sau « Abbu-Hasan » [sic!] exact în limba operelor respective, cu măiestritul dozaj al lexicului autohton, cu dozajul neologismelor franceze ori al turcismelor și grecismelor de cea mai riguroasă preciziune în timp ? ».

Este clar că, în ciuda celor spuse în partea finală a acestui pasaj, Cezar Petrescu face confuzie între « limba » propriu-zisă, care este comună tuturor membrilor societății din epoca respectivă, indiferent de clasă, de grup social sau de cultură, și elementele lexicale, uneori și gramaticale, cu aspect de jargon, de argou sau de periferie, pe care le folosesc scriitorii pentru a caracteriza epoca și personajele înfățișate în operele lor. Mergînd pe linia indicată în pasajele reproduse mai sus, putem ajunge la ideea, greșită, că « Frații Jderi » sau « Nicoară Potcoavă », în care nu se constată « dezarmonie între conținut și limbă », sînt scrise, una în limba de pe vremea lui Ștefan cel Mare, iar cealaltă în limba din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, sau că poeziile

BDD-A10255 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:10 UTC)

lui Eminescu de acum 70—80 de ani sînt scrise astăzi, fiindcă limba lor nu prezintă nici o dificultate de înțelegere pentru cititorii actuali, oricît de modestă ar fi cultura acestora.

După cum limba în întregimea ei este una singură, aceeași pentru toți membrii societății, tot așa varietatea ei literară se prezintă unitar de la un fel de scriere la altul, indiferent de conținut. Unitatea și a uneia și a celeilalte are la bază fondul principal de cuvinte și structura gramaticală, care constituie trăsăturile caracteristice ale limbii sub toate aspectele ei. În ce privește vocabularul propriu-zis, precum și, mai puțin (în cazul limbii noastre), sunetele, există deosebiri, mai mari sau mai mici, după regiuni și după categorii sociale, datorită respectiv existenței graiurilor locale, produs al fărîmițării feudale, și gradului de instrucțiune diferit (adesea chiar de la un individ la altul). Și în această privință constatăm, cum nu-i posibil altfel, un paralelism între limba considerată în ansamblu și varianta ei literară, pe un plan diferit însă, și anume după conținutul comunicării pe care o face vorbitorul. (Deosebirile fonetice intervin tot numai în aspectul vorbit și, într-o anumită măsură, tot după regiuni, dar cu caracter mai mult individual, în sensul că vorbitorii renunță greu și numai treptat la particularitățile fonetice ale graiurilor regionale, reușind totuși adesea să-și însușească pe deplin pronunțarea literară.)

În discuția de față ne interesează, deocamdată, numai deosebirile lexicale, pentru motivul că ele sînt provocate, cum am spus deja, de conținutul comunicării, iar acest conținut poate fi extrem de variat, datorită atît numărului, cît și felurimii cunoștințelor noastre din diversele ramuri de activitate. Cu aceasta venim la altă particularitate a limbii literare, deopotrivă de importantă ca și celelalte, considerată în sine, ba chiar mai importantă, dacă ținem seamă de unele idei învechite, care n-au dispărut încă cu totul la noi.

Limba literară este haina tuturor producțiilor culturale omenești, indiferent de domeniile cărora aparțin: literatură, știință, ideologie, politică, administrație etc. Această idee a devenit un bun comun al oamenilor de cultură din U.R.S.S. [1] și, cu siguranță, al celor din țările de democrație populară. La noi ea nu este destul de bine cunoscută, judecînd după chipul cum s-a dus discuția asupra limbii literare în revista «Contemporanul». Este drept că aproape toți participanții la discuție sînt scriitori sau critici literari. Cu toate acestea, ar fi putut rezulta, măcar indirect, că limitarea la domeniul strict al literaturii se explică, înainte de toate, prin felul cum s-a pus inițial problema,

[1] Iată un citat, printre atîtea altele: «Noțiunile «limbă literară» și «limbă literară artistică» nu sînt identice. Acad. V. V. Vinogradov arată în mod just poziția greșită a cîtorva lingviști sovietici, în lucrările cărora «istoria limbii literare comune era legată organic de istoria literaturii artistice și a stilurilor ei și se împărțea după aceleași criterii de clasă și etape de dezvoltare ca literatura artistică și cea publicistică». («Voprosî iazîkoznaniia» I, fasc. 5, p. 24.)

BDD-A10255 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:10 UTC)

şi nu prin ideea că limbă literară ar însemna numai limba scrierilor cu conţinut artistic.[1]

Deosebirile de conţinut de la un domeniu de activitate la altul duc la deosebiri de vocabular în limba pe care o folosesc în operele lor reprezentanţii diverselor discipline. Ştiinţa, ideologia, politica etc. operează cu noţiuni în bună parte diferite de ale literaturii, şi chiar atunci cînd, cum se întîmplă adesea, apar idei identice, cele dintîi recurg la alte mijloace de expresie, şi anume la cuvinte proprii, care prin aceasta însăşi dau limbii o precizie desăvîrşită, pe cînd literatura utilizează de preferinţă cuvinte figurate, adică imagini, a căror menire este să sugereze numai şi să trezească emoţii.

Deosebiri de vocabular există şi între operele ştiinţifice în sens strict şi cele ideologice, politice etc., tot din cauza conţinutului de idei diferit de la unele la celelalte. Mai mult decît atît. Chiar în cadrul ştiinţelor naturii, precum şi în acela al ştiinţelor sociale apar deosebiri lexicale, de terminologie, şi pentru acelaşi motiv: noţiunile nu sînt identice la toate disciplinele şi, în consecinţă, exprimarea lor trebuie să se deosebească de la una la alta.

Limba operelor literare ocupă un loc aparte, nu numai prin faptul, amintit mai sus, că recurge de obicei la imagini (în sensul cel mai larg al cuvîntului), ci şi prin absenţa unei terminologii speciale, tehnice, atît de caracteristică pentru limba tuturor celorlalte producţii fără excepţie. Datorită acestei ultime particularităţi, limba operelor literare se apropie în cel mai înalt grad de vorbirea zilnică, ceea ce are drept urmare faptul că ea este înţeleasă fără dificultăţi de către oricine.

Deosebirile pe care le prezintă limba literară după ramura de activitate cultivată în operele respective sînt numite de către majoritatea lingviştilor sovietici « stiluri », cu adausul, menit să evite eventuale neînţelegeri, « ale limbii ». Avem astfel un stil literar, un stil ştiinţific, un stil ideologic etc.[2]. Termenul

[1] De altmintrelea, nici caracterul normativ, aş zice exemplar, al limbii literare n-a prea fost luat în consideraţie. Afară de mine, « grămătic » de meserie, numai poetul Al. Philippide (poate şi el în calitate de fiu al unui « grămătic ») a atins problema corectitudinii lingvistice, intitulîndu-şi chiar articolul « Despre stricarea limbii » şi dînd exemple din două romane foarte recente. Şi de astă dată Cezar Petrescu a făcut figură aparte: de cît să critice « Craii de Curtea-Veche » pentru inexistente anacronisme lingvistice, mai bine ar fi relevat numeroasele abateri de la regulile gramaticale romîneşti, care în orice caz nu ne permit să calificăm drept « măiestrie de faur » meşteşugul literar al autorului acestui roman. Iată cîteva probe în sensul spuselor mele: « Nu-mi ascunsei admirarea de cîtă lume cunoaştea . . . Pirgu »; « . . . se împleticea şi-i se încurca limba »; « . . . fusese stins înainte să sosească tulumbele »; « Cum nu-i se putea tăgădui . . . »; « . . . mi-au rămas însemnările ce aveam grijă să iau de ele . . . »; « umbra acelei seri aproape mistice, căreia el îi resfrîngea în ochi albastrul adînc . . . »; « . . . urcam [noi] în brădet, adulmecaţi de şoapta pîraielor . . . »; « de aceea l-urmam fără vorbă »; « De întorsătura aceasta a lucrurilor, pe atît de neaşteptată, cît de fericită . . . ».

[2] Cf., de ex., A. N. Gvozdev, Ocerki po stilistike russkogo iazîka, Moscova 1952, p. 13 şi urm.; A. I. Efimov, Nekotorie voprosî razvitiia russkogo literaturnogo iazîka XIX — naciala XX vv. (« Voprosî iazîkoznaniia » II, fasc. 4, p. 30 şi urm.); R. A. Budagov, K voprosu o iazîkovîh stiliah (ibid. III, fasc. 3, p. 54 şi urm.); V. V. Vinogradov, Iazîk hudojestvennogo proizvedeniia (ibid. III, fasc. 5, p. 9 şi urm.). Cf. şi articolul de fond din aceeaşi revistă I, fasc. 1, p. 25 şi urm.

BDD-A10255 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:10 UTC)

folosit de noi, după exemplul lingviştilor burghezi, era şi, în parte, mai este încă acela de limbaj, care poate fi echivoc, dacă nu apare însoţit de un determinant («ştiinţific», «politic» etc.). Unii învăţaţi sovietici se ridică împotriva termenului «stil». Astfel I. V. Sorokin («Voprosî iazîkoznaniia» II, fasc. 5, pag. 114—115) susţine că noţiunea de «stil» implică existenţa unor «genuri» literare (în sens larg), cu necesităţile lor «abstracte», diferite de la literatura artistică la cea ştiinţifică, ideologică etc., ceea ce vine în contradicţie cu rostul limbii de a comunica un conţinut de gîndire, izvorul unic al deosebirilor de exprimare existente în diversele ramuri de activitate spirituală. Sorokin vorbeşte despre «principii diferite de alegere şi de combinare a mijloacelor lingvistice în producţiile literar-artistice, publicistice, ştiinţifice etc. ale epocii respective» (pag. 115). Deosebire esenţială de concepţie propriu-zisă nu există între acest învăţat şi ceilalţi, al căror punct de vedere găseşte un sprijin puternic în faptul că termenul folosit de dînşii are caracter oarecum tehnic şi este foarte precis. Pentru evitarea unor eventuale confuzii cu «stilul individual», despre care se vorbeşte, în mod curent, numai în legătură cu operele beletristice, deşi toţi oamenii şi cu atît mai mult oamenii de ştiinţă, ideologii etc. au fiecare felul lor personal de a se exprima, se adaugă, aşa cum am arătat deja, determinantul «al limbii» sau, mai des, «ştiinţific», «publicistic», «oratoric» etc., după natura conţinutului producţiei respective.

Se vorbeşte de «stil» şi în cadrul literaturii artistice, după genuri (liric, epic, dramatic etc.), chiar atunci cînd unul şi acelaşi scriitor are opere aparţinînd mai multor genuri, şi pe drept cuvînt, pentru motivul că, afară de stilul individual, există cel în discuţie aici, stilul «limbii», impus, cum am mai arătat, de conţinut, care diferă nu numai de la operele literare la cele ştiinţifice, ideologice etc., ci şi în cuprinsul literaturii artistice de la un gen literar la altul. Cf. «Voprosî iazîkoznaniia» III, fasc. 5, pag. 7.

Am invocat pînă aici numai deosebirile de vocabular dintre diversele aspecte ale limbii literare. Ele sînt cele mai izbitoare, dar nu singurele. La fel de importante sînt deosebirile de frazeologie, adică de combinare a cuvintelor în grupuri sintactice, propoziţii şi fraze. Trebuie să precizez că, în ciuda aparenţelor, nu este vorba de sintaxă în sensul curent al acestui termen, adică de regulile pe baza cărora se construiesc propoziţiile şi frazele. Ca parte a structurii gramaticale, sintaxa nu poate diferi de la operele literare la cele ştiinţifice, ideologice etc., după cum nu poate diferi ea nici de la un grai la altul, de la o epocă de dezvoltare a limbii la alta etc. Frazeologie însemnează ceea ce am putea numi altfel «ambianţă» sau «atmosferă» stilistică generală, felul special de exprimare al omului de ştiinţă, al ideologului etc., care se întemeiază în primul rînd, dar nu exclusiv, pe legăturile de cuvinte, expresiile, întorsăturile de frază etc. specifice fiecărei discipline.

În această privinţă, deosebiri precise, uşor perceptibile pentru oricine, există numai între operele beletristice de o parte şi toate celelalte de altă parte.

BDD-A10255 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:10 UTC)

Cele dintîi nu prezintă nimic diferit față de limba vorbită în mod curent, de aspectul familiar al acesteia, căruia i-am putea spune limbă de conversație. Şi dacă totuşi o povestire sau un roman face impresia că se deosebeşte de vorbirea curentă, faptul se datoreşte particularităților de stil individual (nu de stil al limbii), la baza cărora stau nu numai « frazeologia », ci şi materialul lexical, apoi, bineînțeles, imaginile, mult mai numeroase decît în limba de conversație, chiar atunci cînd aceasta apare în gura unui scriitor.[1]

Operele ştiințifice de toate felurile, operele ideologice, politice etc. se deosebesc între ele mai mult, adesea chiar exclusiv, prin vocabular, adică prin termenii tehnici care desemnează noțiunile fiecărei discipline în parte. Frazeologia intervine numai la operele oratorice şi, într-o anumită măsură, la cele publicistice (în sensul restrîns de opere ziaristice), al căror stil seamănă, în multe privințe, cu stilul literar propriu-zis, deci cu stilul limbii de conversație, pentru motivul că nu se adresează exclusiv rațiunii, ci şi părții afective a sufletului nostru.

Vorbind mai sus de vocabularul folosit în operele beletristice, m-am referit numai la absența termenilor tehnici, care, de altfel, nu e totală, mai cu seamă în literatura actuală, aşa de bogată în teme legate de construirea bazelor economice ale socialismului, adică de munca depusă în fabrici şi uzine, în gospodăriile agricole colective şi de stat etc. Limba literaturii artistice se deosebeşte, în privința vocabularului, de a tuturor celorlalte producții spirituale şi prin prezența unor anumite categorii de cuvinte necunoscute acestora din urmă. Este vorba de arhaisme şi regionalisme, pe care scriitorul nu numai poate, ci chiar trebuie să le folosească ori de cîte ori conținutul operei lui cere.

În ce măsură urmează să apară cuvintele vechi sau învechite şi cele răspîndite exclusiv în graiurile regionale, este o problemă de meşteşug artistic personal, de a cărei justă rezolvare depinde în gradul cel mai înalt succesul operei literare. Ştim cu toții că, de obicei, scriitorii noştri tineri şi mai tineri nu izbutesc totdeauna să dozeze nici cantitativ, nici calitativ, folosirea arhaismelor şi a regionalismelor. Cunoaştem, de exemplu, cazul Luciei Demetrius (« Vad nou »), al lui Ion Istrati (« Grîu înfrățit »), al lui Laurențiu Fulga (« Ion Vodă cel Cumplit »), care au fost criticați în presă, primii pentru abuzul de regionalisme, ultimul pentru arhaismele greşit întrebuințate. Faptul se dato-

[1] Iată o precizare concisă, dar cu atît mai convingătoare, în legătură cu diversele sensuri ale termenului « stil ». După ce arată că « matematicianul, istoricul şi poetul scriu [toți] în limba literară », autorul (S.G. Barhudarov) spune: « Limba matematicianului se deosebeşte de limba istoricului numai printr-o terminologie specifică şi prin frazeologia legată de ea, folosită numai în ramura respectivă a ştiinței. Ideile obişnuite, matematicianul şi istoricul le exprimă la fel, altmintrelea comunicarea între dînşii n-ar fi posibilă. În ce priveşte particularitățile individuale ale vorbirii în cadrul limbii literare, ele sînt caracteristice nu pentru matematician şi istoric, ci pentru fiecare vorbitor şi scriitor. Se ştie de asemenea că poezia rusă contemporană nu posedă cuvinte « poetice » speciale. Poetul sovietic scrie în limba obişnuită a întregului popor. Numai principiile selectării şi ale organizării materialului lingvistic în poezie au legile lor proprii ». (« Izvestiia Akademii Nauk S.S.S.R. », secția « literatură şi limbă », 1954, p. 292.)

BDD-A10255 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:10 UTC)

reşte lipsei unei documentări serioase în materie de limbă, precum şi unui insuficient simţ artistic, explicabil la scriitorii cu prea puţină experienţă. Model în această privinţă, ca şi în atîtea altele, este Mihail Sadoveanu, care nu numai în «Nicoară Potcoavă», culmea cea mai înaltă a măiestriei literare romîneşti, ci şi în operele sale de tinereţe, a ştiut, graţie, în bună parte, studierii atente a limbii vechi şi a vorbirii populare, să dozeze întrebuinţarea arhaismelor şi a regionalismelor cu o justeţe fără seamăn.

Vocabularul limbii literaturii artistice se deosebeşte de acela al limbii operelor ştiinţifice, ideologice etc. şi în privinţa neologismelor. (Am în vedere împrumuturile făcute cu începere de pe la 1800 din limbi străine, în special din franceză, care, spre deosebire de termenii tehnici amintiţi deja, împrumutaţi şi ei cam în aceeaşi vreme şi din aceleaşi limbi, s-au răspîndit în vorbirea oamenilor cultivaţi, datorită faptului că exprimă noţiuni din domeniul culturii generale.) Deosebirea este, de astă dată, mai mică, pentru motivul că scriitorii pot şi trebuie să întrebuinţeze neologisme în operele lor, atunci cînd conţinutul acestora cere. Şi aici intervine problema dozajului, cu aceleaşi aspecte ca la arhaisme şi regionalisme, şi pentru acelaşi motiv, care izvorăşte din rostul limbii ca mijloc de înţelegere. Abuzul de cuvinte greu sau de loc accesibile marilor mase de cititori însemnează negarea scopului pentru care a fost creată limba, adică imposibilitatea de a face schimb de idei. Operele ştiinţifice, ideologice etc. se adresează unui număr încă redus de oameni, din cauza condiţiilor grele de viaţă din trecut, care n-au permis mulţimilor să se instruiască, şi, de aceea, fără a pleda pentru folosirea unui vocabular prea încărcat cu neologisme, trebuie să recunoaştem că în momentul de faţă asemenea opere au numai un cerc relativ restrîns de cititori capabili, prin pregătirea lor anterioară, să le înţeleagă. (Deşi de prisos, trebuie arătat că termenii tehnici în sens strict sînt adesea inaccesibili chiar specialiştilor care cultivă alte discipline ştiinţifice.)

În cazul operelor literare, folosirea neologismelor trebuie redusă la minimum, nu numai pentru motivele deja amintite în legătură cu înţelegerea, care joacă, de altfel, un rol esenţial, întrucît aceste opere se adresează maselor celor mai largi de cititori, ci şi din cauza deosebirii de conţinut şi de scop dintre literatura artistică şi toate celelalte producţii spirituale. Acestea urmăresc, în întregime sau în cea mai mare parte, instruirea omului, pe cînd operele literare urmăresc cultivarea lui, dezvoltarea sufletului omenesc în sensul umanismului, al celui adevărat, adică socialist. Pentru atingerea acestui scop, scriitorii folosesc alt material şi alte mijloace de prelucrare a acestui material. Măiestria artistică, de care se vorbeşte, pe bună dreptate, aşa de mult în timpul din urmă, se realizează cu ajutorul limbii, al acelor elemente din vocabularul ei care se pretează la crearea de imagini şi la variaţie semantică bogată în nuanţe. Neologismele, în general, nu sînt apte de a fi întrebuinţate în acest scop, nu numai fiindcă cele mai multe prezintă dificultăţi de înţelegere pentru o mare parte dintre cititori, ci şi, mai ales, din cauza sărăciei lor semantice. Cuvintele existente de multă

BDD-A10255 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:10 UTC)

vreme în limbă sînt, de obicei, bogate în sensuri şi nuanţe de tot felul, graţie faptului că, întrebuinţîndu-se mereu secole de-a rîndul, ele şi-au dezvoltat şi înmulţit conţinutul, s-au legat strîns de viaţa noastră, şi astfel rostirea sau citirea lor trezeşte în noi ecouri multiple şi adînci, necunoscute, în general, cuvintelor mai mult ori mai puţin recente.

Şi în materie de neologisme sînt posibile, ba chiar reale abuzurile. Şi dacă înainte de 23 August 1944 lucrul era de înţeles şi oarecum inevitabil în cazul scriitorilor rupţi de popor, care formau majoritatea (din fericire, numai cantitativă, ca să spun aşa), astăzi folosirea abuzivă a neologismelor trebuie socotită ca un anacronism ideologic, vrednic de cea mai aspră condamnare. Un exemplu, izbitor în toate privinţele, îl constituie romanul «Bietul Ioanide» al academicianului G. Călinescu, despre care s-a spus ceva, dar prea puţin, în presa noastră literară.

Afară de arhaisme, regionalisme şi neologisme, în limba operelor literare apar încă două categorii de elemente lexicale, de asemenea necunoscute «stilului» ştiinţific, celui ideologic etc. Este vorba de termenii argotici şi de cuvintele aparţinînd jargoanelor. Tot conţinutul impune folosirea acestui material lingvistic, care, în comparaţie cu cel discutat pînă aici, este mult mai sărac. Elementele de jargon, foarte puţin numeroase, intervin atunci cînd personajele care urmează a fi caracterizate cu ajutorul lor fac parte din vîrfurile societăţii bazate pe exploatare, sau din păturile sociale afiliate acestora, şi sînt folosite totdeauna cu scopuri satirice. Argoul, mult mai bine reprezentat din punct de vedere cantitativ, are o sferă de întrebuinţare destul de largă, în sensul că apare nu numai în vorbirea personajelor care trăiesc în marginea societăţii, cum ar fi de aşteptat, ţinînd seamă de originea lui, ci şi în aceea a altor pături sociale, datorită faptului că cuvintele şi expresiile argotice se răspîndesc uşor şi capătă adesea drept de cetăţenie în limba de conversaţie a întregii societăţi.

Din cele spuse pînă aici despre deosebirile dintre operele ştiinţifice, ideologice etc. şi cele literare propriu-zise rezultă, între altele, că vocabularul acestora este, dacă nu chiar mai bogat, în orice caz mult mai variat decît al celorlalte. Variaţie neobişnuit de mare cunoaşte limba operelor beletristice şi din punctul de vedere al frazeologiei. Faptul se explică prin libertatea, aproape nelimitată, pe care o are scriitorul de a folosi întregul vocabular şi de a-l combina în toate felurile, potrivit cu nevoile de exprimare a conţinutului, în vederea realizării măiestriei artistice, scopul suprem al oricărei opere literare. Singura limită, foarte severă de altfel, în calea acestei libertăţi este impusă de respectarea sistemului limbii întregului popor. Scriitorii autentici au ţinut seamă,

BDD-A10255 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:10 UTC)

fără să teoretizeze, conduşi numai de talentul şi de simţul lor pentru limbă, de acest principiu, pe care, în cazul limbii noastre, cel mai mare dintre toţi, vreau să spun Eminescu, l-a formulat cu o precizie şi cu o intuire a adevărului surprinzătoare chiar pentru o minte genială ca a lui: « Individul creează numai ca parte a totalităţii ». Cu toate că se referă la creaţia de conţinut, este clar că această idee profundă găseşte, trebuie să găsească aplicare şi în domeniul muncii de creaţie lingvistică a scriitorilor. De altfel Eminescu însuşi, apoi marii lui continuatori, care sînt Creangă, Caragiale şi Sadoveanu, s-au conformat acestui principiu, şi mărimea lor constă tocmai în faptul că, deşi au creat liber, ei nu s-au abătut nici cu o iotă de la legile obiective ale limbii întregului popor, mulţumindu-se aşa zicînd să le cunoască prin aprofundare, să le precizeze şi să le perfecţioneze. « Scriitorul, spune academicianul sovietic V. V. Vinogradov, este purtătorul şi creatorul culturii naţionale a vorbirii. Folosind limba întregului popor din vremea sa, el alege, combină şi — în acord cu scopurile lui creatoare — reuneşte diversele elemente ale lexicului şi ale structurii gramaticale a limbii sale materne ». (« Voprosî iazîkoznaniia » III, fasc. 5, pag. 5.) De aceea, Tudor Arghezi, de pildă, în ciuda talentului incontestabil pe care îl are, a contribuit în măsură mai mică decît ar fi fost de aşteptat la perfecţionarea limbii noastre literare, iar prin mulţi dintre numeroşii săi imitatori s-a făcut, fără să vrea, vinovat de călcări grave ale regulilor limbii naţionale.

Cu toate că, aşa cum am arătat deja, limba literară nu se confundă cu limba operelor artistice, scriitorii participă mult mai activ decît oamenii de ştiinţă, ideologii, publiciştii etc. la dezvoltarea ei. Explicaţia acestui fapt ne-o dau consideraţiile de pînă aici privitoare la scopul principal pe care îl urmăreşte literatura beletristică, acela de a înfăţişa în imagini artistice viaţa colectivităţii omeneşti, reprezentată prin indivizi şi prin acţiuni individuale, deci concrete. Aşa se face că limba operelor beletristice întrece, în toate privinţele, pe aceea a tuturor celorlalte. « Limba folosită de un mare scriitor, spune criticul sovietic V. Levin, ne apare totdeauna ca expresia cea mai desăvîrşită a limbii întregului popor în epoca respectivă ». (« Probleme de literatură şi artă », 1953, fasc. 2, pag. 14.) Este, la noi, cazul lui Eminescu pentru a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi al lui Sadoveanu pentru epoca actuală.

În discuţia din paginile precedente am vorbit despre limba literară ca şi cum aspectul ei unic ar fi cel scris. Am greşi însă dacă am crede că literară este numai limba scrisă. Greşeala s-ar complica, dacă am trage concluzia, aparent justă, că limba literară se confundă cu cea scrisă. Asupra acestei greşeli am insistat de ajuns (şi, sper, destul de convingător) în comunicarea ţinută la sesiunea lărgită, din ianuarie 1954, a Secţiei de ştiinţa limbii, literatură şi arte a Academiei R.P.R. (Vezi « Studii şi cercetări lingvistice » 1954, fasc. 1—2, pag. 151 şi urm.) De aceea nu socot necesar să repet, fie şi sub altă formă, cele spuse atunci. Mă limitez să arăt că aspectul scris al limbii literare satisface, prin forţa lucrurilor, în mai mare măsură decît aspectul ei vorbit condiţiile de corectitudine, perfecţie

BDD-A10255 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:10 UTC)

etc., care constituie esența ei specifică, și, în același timp, să fac o trimitere la «Voprosî iazîkoznaniia» III, fasc. 3, pag. 143, unde se reproduc, în rezumat, părerile academicianului Vinogradov despre raportul dintre limba «literară» și limba «scrisă»[1].

Trec acum la al doilea aspect al problemei noastre, și anume: de cînd se poate vorbi, mai mult ori mai puțin aproximativ, de existența unei limbi literare românești. Răspunsul dat la această întrebare de către lingviștii care și-au pus-o a fost și, cred, continuă să fie următorul: de la apariția primelor texte scrise în limba română, așadar încă din secolul al XVI-lea. Este clar că acest răspuns se întemeiază pe ideea că limba literară și limba scrisă sînt unul și același lucru. Am arătat însă, bazîndu-mă pe cercetările specialiștilor sovietici, că această idee trebuie părăsită. De altfel îmi permit să adaug, fără a-mi face un merit din aceasta, că încă înainte de a urmări mai atent problema limbii literare și înainte de a cunoaște punctul de vedere al lingviștilor și al filologilor sovietici am susținut, în discuțiile cu tovarășii de la catedra de Limba română, că nu se poate identifica aspectul scris cu cel literar al unei limbi: unul are caracter oarecum accidental, în sensul că poate apărea foarte devreme sau foarte tîrziu în viața societății, și totodată reprezintă un fenomen exterior sau material, întrucît se referă la forma în care sînt transmise ideile oamenilor, celălalt, dimpotrivă, implică atingerea unui grad de unitate, de dezvoltare și de perfecționare a limbii, nelegat în mod obligatoriu de folosirea scrierii, deși în mod obișnuit, dacă nu chiar totdeauna, formarea și îmbunătățirea limbii literare sînt produsul întrebuințării în scris a limbii întregului popor.

Identificarea aspectului scris cu cel literar merge la unii tovarăși atît de departe, încît ei atribuie oamenilor din trecut concepția noastră actuală cu privire la deosebirea dintre limba vorbită și cea scrisă. Acești tovarăși susțin că, după cum astăzi autorul unei lucrări destinate publicării îi dă o formă mai mult ori mai puțin diferită de forma pe care ar avea-o în ipoteza că n-are intenția s-o tipărească, tot așa un cronicar, să zicem, din secolul al XVIII-lea, dacă s-ar fi gîndit să-și publice opera, i-ar fi dat altă înfățișare decît aceea din manuscrisul sau manuscrisele transmise nouă, și anume o înfățișare «literară». Eu cred, judecînd după mine, și chiar după alții, că nici astăzi nu există astfel de deosebiri între cele două aspecte posibile ale unei opere, decît doar în sensul că cel destinat să rămînă în manuscris, adică în sertarul

[1] Dată fiind importanța problemei, cred util să transcriu, în traducere, pasajul respectiv: «În ce privește legătura dintre apariția limbii literare și apariția scrisului, este greșit să credem că, dacă există scrisul, există deja și o limbă literară în formație. Notarea în scris a limbii de conversație nu înseamnă limbă literară, adică limba literaturii artistice, a științei, a administrației. Cînd se ivește scrisul, se ivește și problema formării limbii literare și a diverselor ei stiluri, pe baza limbii de conversație și prin fixarea ei în forme scrise».

BDD-A10255 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:10 UTC)

autorului şi pentru «uz intern», nu capătă formă definitivă numai din punctul de vedere al redactării şi al compoziţiei. În ce priveşte însă limba, atît ciornele, toate, cît şi redactarea imediat anterioară publicării se conformează la fel de riguros normelor fonetice, gramaticale şi lexicale ale limbii naţionale.

La acest argument bazat pe experienţă personală, care poate fi întărită prin cercetarea manuscriselor rămase de la marii noştri scriitori, adaug citatul reprodus în nota de la pagina 66 dintr-o intervenţie a academicianului V. V. Vinogradov cu privire la raportul dintre limba scrisă şi limba literară. Acest citat socot necesar să-l completez, tocmai pentru a dovedi că situaţia din epoca veche a limbii noastre trebuie identificată cu aceea din secolele al XIX-lea şi al XX-lea, aşa cum am schiţat-o aici mai sus, că, adică, şi atunci un autor dădea operei sale una şi aceeaşi formă lingvistică, fie că avea de gînd s-o tipărească, fie că n-avea această intenţie, cu singura deosebire, esenţială pentru discuţia noastră, că atunci forma scrisă era subordonată celei vorbite, pe cînd astăzi (la oamenii cultivaţi), dimpotrivă. Iată ce citim în «Voprosî iazîkoznaniia» III, fasc. 3, pag. 143: «...dacă limba literară (rusă) actuală are o formă scrisă şi una vorbită (de conversaţie), nu poate fi vorba de existenţa acesteia din urmă în legătură, de pildă, cu limba literară rusă veche. ...despre o formă normată şi comună a exprimării orale se poate vorbi numai cu privire la acea limbă de conversaţie a poporului cu care coincide, în fond, şi limba literară, adică numai pentru perioada cînd există o limbă literară în cuprinsul limbii naţionale a întregului popor».

Din partea finală a acestui citat rezultă, direct, că o limbă literară vorbită există numai după ce se formează limba literară scrisă, şi indirect, dar destul de lămurit, că varianta literară a unei limbi se iveşte o dată cu naşterea naţiunii sau, mai precis, începuturile limbii literare sînt legate de începuturile transformării poporului în naţiune. Iată şi o afirmaţie precisă în acest sens: «Spre deosebire de limba întregului popor, care a existat şi există în toate etapele de dezvoltare a societăţii, limba literară se formează în perioade determinate ale istoriei poporului, cel mai des în epoca capitalismului ascendent, a formării naţiunilor şi a statelor naţionale». (V. P. Suhotin şi A. Kostalari, «Voprosî iazîkoznaniia» II, fasc. 4, pag. 94—95.)

În ce priveşte limba literară rusă, începuturile ei datează din secolul al XVII-lea, de cînd datează şi începuturile naţiunii ruse. Asupra acestui aspect al problemei sînt de acord toţi specialiştii sovietici. Cu riscul de a înmulţi citatele, dar cu speranţa că voi lămuri, pe baza cercetărilor din Ţara Socialismului, situaţia privitoare la limba noastră literară, reproduc aici încheierea studiului «În problema formării limbii naţionale ruse», publicat de R. I. Avanesov în «Voprosî iazîkoznaniia» II, fasc. 2, pag. 47 şi urm. «Procesele de constituire a normelor limbii naţionale ruse se desfăşoară deosebit de intens în secolul al XVII-lea, cînd, precum arată V. I. Lenin, începe o nouă perioadă a istoriei ruseşti, legată de întărirea schimbului dintre regiuni, de creşterea

BDD-A10255 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:10 UTC)

circulației mărfurilor, de concentrarea pieților locale într-o piață unică, de lichidarea treptată a izolării și fărîmițării economice, legată, cu alte cuvinte, de procesul formării națiunii ruse. Această epocă se caracterizează prin aceea că treptat încetează apariția unor noi deosebiri dialectale, iar cele care se ivesc în cazuri izolate nu se bucură de o largă răspîndire. Cu toate acestea, deosebirile dialectale existente în cursul unei perioade îndelungate își păstrează stabilitatea și numai cu încetul, în epoca capitalismului, se supun acțiunii normelor limbii naționale, încep să-și piardă particularitățile specifice și să se verse în ea. Această epocă se mai caracterizează prin faptul că treptat se lichidează ruptura dintre tipul limbii literare, îndepărtat de al întregului popor, care a avut loc în trecut, și dintre normele limbii naționale: încet încet se dezvoltă și se întărește limba literară unică pe temeliile limbii vii a întregului popor, care devine forma prelucrată literar a limbii naționale. Acest proces în dezvoltarea limbii ruse s-a terminat de-abia în prima jumătate a secolului al XIX-lea» (loc. cit. pag. 70) [1].

Cred că nu numai putem, ci chiar trebuie să ne conducem după aceleași criterii, cînd urmează să stabilim începuturile de formare a limbii literare românești, considerată din punctele de vedere pe care le-am analizat în prima parte a studiului de față. De altmintrelea este necesar, pentru a ușura soluționarea problemei noastre, să arăt că specialiștii sovietici în domeniul limbii ucrainene au procedat la fel. Lingvistul L. A. Bulahovski, cel mai bun cunoscător al istoriei acestei limbi, bazîndu-se pe cercetările istoricilor, care stabilesc drept epocă de formare a națiunii ucrainene secolul al XVIII-lea, cu o ușoară prelungire în secolul următor, leagă de această epocă și începuturile de formare a limbii naționale și, deci, a limbii literare ucrainene. (Cf. «Izvestiia Akademii Nauk S.S.S.R.», secția «literatură și limbă», 1954, pag. 240 și urm.)

Condițiile de formare a națiunii noastre și, în consecință, a limbii naționale românești, împreună cu varietatea ei cea mai unitară, care este limba literară, sînt asemănătoare cu ale celor două popoare din Uniunea Sovietică amintite mai sus. Singura deosebire importantă față de amîndouă este de ordin cronologic, mai mare, mult, față de primul, ceva mai mică față de al doilea. De aceea mă refer, în special, la condițiile istorice ale acestuia din urmă. După cum procesul de formare a națiunii ucrainene a întîrziat cu un veac și mai bine față de procesul similar petrecut în istoria poporului rus, tot așa există o deosebire în același sens, mult mai mică însă, între epoca de formare a națiunii române și aceea a națiunii ucrainene.

Se admite, în general, că la noi nu se poate vorbi de elemente ale economiei capitaliste și, deci, nici de începuturile formării unei națiuni mai înainte de ultimul sfert al secolului al XVIII-lea (după pacea de la Kuciuk-Kainargi)

[1] Cf., în ce privește începuturile de formare a națiunii ruse (secolul al XVII-lea), și cele spuse, în aceeași revistă, vol. I, fasc. 1, p. 15 (a articolului de fond).

BDD-A10255 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:10 UTC)

şi că aceste începuturi se dezvoltă mai cu seamă în primele decenii ale secolului al XIX-lea, îndeosebi după încheierea păcii de la Adrianopole (1829). Cf., de pildă, «Istoria R.P.R. Manual pentru învăţămîntul mediu», sub redacţia academicianului Mihail Roller, Bucureşti, 1952, pag. 282 şi urm., 299 şi urm., şi «Viaţa romînească», ianuarie 1953, pag. 233 şi urm. Prin urmare, şi începuturile de constituire a limbii naţionale împreună cu aspectul ei literar trebuie plasate în aceeaşi perioadă a secolului al XIX-lea, cum dovedeşte, între altele, mişcarea politică şi culturală din cele trei provincii istorice româneşti, foarte vie, sub forma diverselor societăţi şi publicaţii periodice, tocmai de-a lungul celor aproape 20 de ani care precedă revoluţia de la 1848. Elocvent şi semnificativ mi se pare faptul că nevoia de a avea o limbă comună, adică literară, pentru toţi romînii este exprimată prin glasul lui Kogălniceanu (1840), cel mai tipic reprezentant al burgheziei noastre în epoca ei de ascensiune.

Înainte de secolul al XIX-lea, noi n-am avut limbă literară, ci numai limbă scrisă[1], în sensul dat acestui termen de academicianul Vinogradov (vezi aici mai sus, pag. 66-7). Moldova, Muntenia şi Transilvania alcătuiau atunci organizaţii politice separate unele de altele, fapt care, în ciuda condiţiilor de viaţă social-economică foarte asemănătoare (mai ales în cazul primelor două) şi a unei relative unităţi lingvistice (mult mai mari decît la oricare alta dintre limbile europene aflate în acelaşi stadiu de dezvoltare), a împiedicat, împreună cu alte cauze, formarea unei limbi naţionale şi a varietăţii ei literare. Fiecare dintre cele trei provincii istorice ale republicii noastre avea un grai sau un grup de graiuri propriu, mai mult ori mai puţin deosebit de la una la alta, dar care îndeplinea pentru fiecare dintre ele rolul de limbă a întregului popor. Aceste graiuri erau folosite atît în vorbire, cît şi în scris, cu diferenţe, relativ neînsemnate din punctul de vedere al corectitudinii, în avantajul aspectului lor scris. pa.

Împrejurarea că scrierile tipărite circulau dintr-o provincie în alta n-a putut schimba cu mult această situaţie. Ştim că moldovenii, de pildă, se lăsau influenţaţi de graiul muntenesc, chiar atunci cînd lucrările lor nu aparţineau literaturii religioase, dar influenţa aceasta s-a limitat, de obicei, la aspectul fonetic al graiului lor şi a avut un caracter, în general, sporadic şi întîmplător. Nici celebrelor cuvinte ale prefeţei «Noului Testament de la Bălgrad» (1648) despre lipsa de unitate a limbii romîneşti nu trebuie să le dăm o importanţă mai mare şi nici altă semnificaţie decît li se cuvine. Este vorba pur şi simplu de constatarea empirică a unui fapt, care n-ar fi trezit, poate, atenţia traducătorului, dacă între graiurile romîneşti n-ar fi existat în vremea aceea aşa de multe şi de mari asemănări, încît să i se pară cuiva într-adevăr curios că există totuşi şi deosebiri.

[1] Sau, ceea ce e tot una, dialecte literare (cf. Gheorghe Ivănescu, Problemele capitale ale vechii romîne literare, Iaşi, 1948, p. 80 şi urm.).

BDD-A10255 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:10 UTC)

O limbă literară romînească în sensul just al termenului nu s-a putut forma, înainte de secolul al XIX-lea, şi din cauză că alături de limba întregului popor şi, o bună bucată de vreme, în mult mai mare măsură decît ea s-au întrebuinţat limba slavonă, mai apoi, în alte condiţii, limba greacă, concurente cu atît mai serioase, cu cît tocmai oamenii care, prin pregătirea şi prin poziţia lor în societate, ar fi putut ajuta la dezvoltarea limbii poporului, se foloseau adesea de slavonă sau, mai rar, de greacă. La o astfel de situaţie, care a existat, sub altă formă, mult mai puţin gravă pentru formarea unei limbi literare, şi în Rusia, se referă acea parte din citatul reprodus la pag. 67—8, unde R.I. Avanesov vorbeşte de «ruptura dintre tipul limbii literare» (adică limba rusă scrisă, plină de elemente slave bisericeşti), «îndepărtat de al întregului popor» (adică limba vie, autentică, folosită de toate păturile societăţii ruseşti din vremea aceea), şi normele limbii naţionale.

Concepţia lingviştilor sovietici despre limba literară găseşte aplicare şi, deci, confirmare în foarte numeroase cazuri. Astfel o limbă franceză literară, în sensul de limbă, în general, unitară, ca aspect al limbii naţionale în formaţie, începe să existe o dată cu secolul al XVI-lea, după constituirea statului absolutist centralizat (spre sfîrşitul secolului precedent, sub Ludovic al XI-lea, care, ajutat de burghezie, a înfrînt rezistenţa ultimilor seniori feudali, în frunte cu Carol Temerarul, ducele Burgundiei). Putem vorbi, în cazul limbii franceze naţionale şi literare, chiar de un adevărat act de naştere al ei: în anul 1539, Francisc I dă «ordonanţa de la Villers-Cotterets», prin care franceza devine limba obligatorie a tuturor actelor juridice pentru întreaga ţară.

Şi istoria limbii italiene confirmă, într-un sens oarecum diferit, punctul de vedere sovietic. În Italia a apărut mai întîi limba literară, dar tot ca un produs al burgheziei, care este, într-un fel ori altul, creatoarea naţiunii şi a limbii naţionale. Dante Alighieri, fiu al oraşului de manufacturieri, negustori şi bancheri care era Florenţa în jurul anului 1300, a creat, prin «Divina Commedia» şi prin celelalte opere ale sale scrise italieneşte, limba literară italiană, mai înainte de a fi existat o limbă naţională (sau măcar a întregului popor), folosind graiul oraşului său natal. Au venit apoi, imediat după dînsul, alţi doi toscani (deci, în bună parte, tot florentini), Petrarca şi Boccaccio, de asemenea mari scriitori, care au consolidat, pentru veacuri de-a rîndul, limba literară italiană pe temeliile puse de Dante. Şi ei au fost produsul burgheziei din Toscana, unde, alături de Florenţa, înfloreau, tot graţie activităţii manufacturierilor, negustorilor şi bancherilor, alte oraşe, ca Pisa, Arezzo, Siena, Pistoia, Lucca.

★

Rămîne acum să mă ocup de al treilea aspect al problemei noastre, şi anume dacă la baza limbii literare romîneşti se află graiul muntenesc şi, în caz afirmativ, cum trebuie să înţelegem lucrurile. Pentru a ajunge la un rezultat măcar aproximativ valabil, este necesar să examinăm, foarte sumar, raporturile

BDD-A10255 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:10 UTC)

dintre dialecte şi graiuri de o parte, limba naţională (sau a întregului popor) şi varietatea ei literară de altă parte.

Dialectele sînt produsul fărîmiţării feudale, al lipsei de unitate economică şi politică în cuprinsul aceluiaşi stat. Pentru locuitorii fiecărei feude (dau acestui termen un sens foarte larg şi totodată destul de diferit de cel consacrat pe baza stărilor de lucruri din Europa centrală şi apuseană), dialectul respectiv îndeplinea funcţia de limbă a întregului popor, întocmai ca limba cu adevărat a întregului popor din momentul constituirii statelor centralizate şi ca limba naţională din momentul formării statelor naţionale burgheze.

Cît timp durează fărîmiţarea economică şi politică, dialectele se dezvoltă puternic şi în condiţii diferite de la unul la altul, fapt care duce la adîncirea deosebirilor dintre ele, la accentuarea particularităţilor specifice ale fiecăruia. De asemenea se produc în interiorul aceluiaşi dialect fragmentări lingvistice, datorită aceleiaşi lipse de unitate economică, adesea şi politică, evident mai puţin gravă, totuşi suficientă pentru a da naştere la subdialecte şi graiuri.

Fărîmiţarea lingvistică nu ia totdeauna şi nici pretutindeni proporţii care să rupă cu totul sau în largă măsură unitatea iniţială. Aşa se şi explică faptul că, cu vremea, unul dintre aspectele teritoriale ale limbii respective, ajutat de condiţii istorice favorabile, izbuteşte să devină nucleul limbii întregului popor, nucleul limbii naţionale. Are perfectă dreptate lingvistul şi dialectologul sovietic R. I. Avanesov, cînd afirmă că limba întregului popor şi dialectele locale nu se exclud reciproc, ci, dimpotrivă, una presupune existenţa celorlalte, şi invers, toate împreună nefiind altceva decît «forme variate ale unuia şi aceluiaşi obiect — limba poporului». («Voprosî iazîkoznaniia» 1953, fasc. 6, pag. 161.) Numai raportul dintre ele se schimbă de-a lungul secolelor, ca urmare a evoluţiei societăţii: în epoca statelor burgheze, dialectele locale reprezintă forma cea mai de jos a limbii naţionale şi, cum spune I. V. Stalin, se varsă şi dispar în ea.

În general, se admite că la baza limbii naţionale, deci şi a limbii literare, stă, după împrejurări, un dialect propriu-zis sau grai. Ceva mai înainte am amintit, cu alte scopuri, limba italiană, care, sub forma ei literară, devenită apoi naţională, are la bază dialectul toscan, reprezentat mai ales prin graiul florentin, vorbirea oraşului natal al lui Dante. Şi tot un dialect (cel din Île de France) a dat naştere limbii naţionale şi literare franceze. Această idee, enunţată şi acceptată chiar de către lingviştii burghezi, este reafirmată în «Marxismul şi problemele lingvisticii», unde I. V. Stalin spune (pag. 39) că baza limbii naţionale ruse a constituit-o dialectul din regiunea Kursk şi Orël, iar a limbii ucrainene, dialectul din regiunea Poltava şi Kiev.

Unii lingvişti sovietici, adîncind problema formării limbii naţionale şi a celei literare ruse, au ajuns la concluzia, foarte interesantă din punct de vedere teoretic, că, deşi limba literară este un aspect al celei naţionale, ea

BDD-A10255 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:10 UTC)

poate lua naştere din alt dialect decît limba naţională. Este tocmai cazul limbii ruse, care, ca limbă a poporului (înainte de formarea naţiunii), s-a constituit pe baza dialectului vorbit în regiunea Rostov (pe Don)-Susdalь, între secolul al XIV-lea, cînd se separă de bielorusă şi ucraineană, şi secolul al XVI-lea, iar ca limbă naţională, începînd din secolul al XVII-lea, s-a dezvoltat pe baza dialectului din regiunea Kursk-Orël. Aceasta, din cauză că, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, Ivan al III-lea, marele duce al Moscovei, continuînd cu succes opera predecesorilor săi, izbuteşte să lărgească mult graniţele ţării prin înglobarea mai tuturor teritoriilor Rusiei de nord-est, care rămăseseră pînă atunci independente, şi să creeze astfel un stat rusesc unitar. În modul acesta, Moscova şi regiunea învecinată dinspre sud (Kursk-Orël) devin centrul economic şi politic al Rusiei, ceea ce are drept consecinţă predominarea din ce în ce mai puternică a dialectului acestei regiuni asupra dialectului existent la baza limbii ruse, atunci cînd aceasta ia naştere ca idiom de sine stătător, deosebită de bielorusă şi de ucraineană, împreună cu care, înainte de secolul al XIV-lea, alcătuise o unitate lingvistică mai mult ori mai puţin strînsă. Această deplasare a bazei dialectale a avut drept rezultat participarea, în măsură, firește, diferită de la unul la altul, a mai multor dialecte la formarea limbii naţionale ruse. (Vezi rezumatul comunicărilor, făcute cu privire la această problemă de către V. V. Vinogradov şi R. I. Avanesov, în «Voprosî iazîkoznaniia» 1953, fasc. 6, pag. 160—162.)

Constatările lingviştilor sovietici în legătură cu formarea limbii naţionale ruse şi, drept urmare logică, a varietăţii ei literare sînt valabile, cred, în linii mari, pentru cele mai multe, dacă nu chiar pentru toate limbile care s-au dezvoltat în condiţii aproximativ asemănătoare. Limba italiană însăşi, amintită, din fugă, mai sus, deşi are o situaţie cu totul aparte, în sensul că s-a constituit mai întîi ca limbă literară şi după aceea ca limbă naţională, confirmă această presupunere a mea. Deşi la baza aspectului ei literar stă în mai largă măsură decît aiurea un singur dialect, limba italiană naţională este produsul colaborării mai multor dialecte, printre care, începînd din anul 1870, data constituirii statului italian unitar, locul de frunte îl ocupă dialectul din Roma şi din regiunea învecinată. Dictonul cu aparenţă glumeaţă (pentru străinii) «lingua toscana in bocca romana» exprimă un adevăr incontestabil, acela că dialectul de bază (cel toscan) al italienei literare, care încă din secolul al XVI-lea a început să fie zdruncinat în poziţia lui privilegiată, prin discuţii teoretice foarte aprinse şi apoi prin apariţia unor scrieri beletristice în alte variante dialectale italieneşti, a suferit mereu transformări sub influenţa tot mai puternică a celorlalte dialecte şi, în primul rînd (nu cronologic, ci cantitativ şi calitativ vorbind), a dialectului provinciei unde se află capitala statului naţional, centrul politic şi cultural al ţării.

— Cu atît mai corespunzătoare realităţii obiective mi se pare ideea participării mai multor variante locale la constituirea limbii naţionale şi a celei

BDD-A10255 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:10 UTC)

literare în cazul nostru, al romînilor. Limba romînă (mă refer la dacoromînă, singura care interesează discuția de față) nu are și nici n-a avut dialecte, cu toate că pînă la 1859 Moldova și Muntenia au fost unități politice separate una de alta, iar Transilvania a aparținut înainte de 1918 unui stat străin, cu organizație politică destul de deosebită de a fostelor principate. Această situație într-adevăr excepțională, căci n-o întîlnim în cazul altor limbi romanice, chiar cînd acestea se vorbesc pe un teritoriu mult mai puțin întins decît al nostru, se explică, în bună parte, așa cum au făcut Ov. Densusianu ș. a., prin păstorit. Transhumanța, forma de viață obișnuită a ciobanilor, care au alcătuit multă vreme marea majoritate a populației din regiunile muntoase ale țării noastre, a ajutat în largă măsură la păstrarea unei relative unități lingvistice. Ideea aceasta, pe care Densusianu a exagerat-o în aplicarea ei la cazuri concrete, apare și la lingviștii sovietici. «În condiții alttel egale, viața nomadă favorizează procesul unei nivelări mai rapide a dialectelor sau împiedică fărîmițarea lor în unități lingvistice mai mici, pe cînd viața sedentară influențează în sens opus». («Voprosî iazîkoznaniia» 1954, fasc. I, pag. 140.)

Pentru a ne explica unitatea limbii noastre, trebuie avute în vedere și alte fapte, ca, de pildă, numeroasele așezări de romîni transcarpatici nu numai în regiunile de munte, ci și în cele de șes ale principatelor, apoi, în cazul Moldovei, întemeierea statului de către maramureșeni. Aceste două fapte, care (mai ales primul) sînt o consecință a vieții păstorești, au contribuit în foarte largă măsură la crearea situației cunoscute încă din primele veacuri de existență a unei limbi romînești scrise, cu deosebiri nu dialectale în sens strict, ci numai de grai, de la o provincie istorică la alta.

Graiurile, adesea și dialectele uneia și aceleiași limbi, diferă între ele numai din punct de vedere fonetic și lexical. Structura gramaticală și fondul principal de cuvinte sînt identice, cum nici nu-i posibil altfel, din moment ce avem a face cu o singură limbă: vorbim de limbi deosebite numai atunci cînd aceste două temelii ale oricărui idiom omenesc prezintă particularități esențiale specifice pentru fiecare. Se constată, evident, nu numai de la un dialect la altul, ci și de la un grai la altul unele deosebiri în structura gramaticală și, mai ales, în fondul principal de cuvinte, dar ele sînt puține și fără importanță.

Deși, poate, de prisos, dau aici cîteva fragmente din texte romînești aparținînd secolelor al XVI-lea și al XVII-lea, pentru a ilustra, bineînțeles foarte aproximativ și parțial, afirmația privitoare la asemănările și deosebirile dintre graiurile celor trei provincii istorice ale țării noastre.

« Viŭ în agĭutorĭulŭ Susuluĭ, în cuperemîntulŭ Dzeuluĭ de ceriŭ încurți-se. Gice-va Domnuluĭ: agĭutorĭulu mieŭ eștĭ și scăpare mie, Dzeul mieŭ, și upuvăescu într-însu... Cu arme încungĭură-te deadevărul luĭ, nu spementi-te de frica nopțieĭ. De săge(a)te ce zboară dzua, de lucrure ce întru înturerecŭ trecŭ, de tîmpirare și de draculŭ de amiadzădzi... Nu veri-va către tire reu, și rană nu apropia-se-va către peliță ta». («Psaltirea Scheiană»)

BDD-A10255 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:10 UTC)

«Domnulŭ Dumnezeŭ totŭ ţiitorĭulŭ, în multe chipurĭ de scripturĭ şi de învăţăturĭ dat-aŭ oamenilor săĭ. Întîĭ lu Moĭsi proroc le(a)gea ve(a)che ĭudeilor dat-aŭ, ĭară noao creştinilor Hristos mîntuitorĭulŭ nostru a sa bună vestire sfînta evanghelie datu-o-aŭ a patru evanghelistĭ lu Matfeĭ, lu Marco şi Lucăeĭ şi lu Ioannŭ. Dentrînsa ale(a)seră învăţătură sfinţiĭ oteţi. Această carte evanghelie scrisă ĭaste de învăţătură». (Coresi, Evanghelie cu învăţătură 1581).

«Ce trebuĭaşte să ştim şi să înţele(a)gem cu într-ace(a(ste cărţĭ a prorocilorŭ bătrînĭ şi între le(a)ge noa mare usebitură. Mi alesătură, pentru ace(a)ea să ştĭ ce e usebeala între ele. Le(a)g(a prorocilorŭ are treĭ părţĭ, den ace(a)le una trebuĭaşte a o ţinea cu mare grije, iară doo părţĭ a legieĭ ĭaste a nu viĭa noi cu e(a)le. C(rele sîntu ace(a)le părţĭ. Ce dentînĭŭ ĭaste porîncele luĭ Domn(dzeu...» («Palia de la Orăştie» 1582).

Observăm uşor că între aceste texte, aparţinînd unor graiuri situate la distanţe considerabile unul de altul şi în regiuni diferite din multe puncte de vedere, deosebirile sînt neînsemnate. Şi dacă faptele de vocabular nu pot fi concludente în sensul afirmaţiei mele, din cauza întinderii foarte reduse a acestor texte, cele fonetice arată clar că în primul secol de activitate literară romînească limba noastră poseda o unitate relativ mare, care nu se explică printr-o tradiţie a scrisului, imposibil de admis pentru vremea aceea, ci prin condiţiile istorice amintite, din fugă, mai sus.

Dacă trecem peste fenomenul rotacismului existent în «Psaltirea Scheiană», care a avut o răspîndire destul de redusă şi cu timpul a dispărut chiar în ţinuturile lui de baştină, rămîn, ca deosebiri fonetice mai importante, numai *dz* din «Psaltirea Scheiană» şi din «Palia», faţă de *z* la Coresi, şi *ğ*, iarăşi al primelor două texte (fragmentul reprodus de mine din «Palia» nu-l are, dar îl găsim în altele), faţă de *j* la Coresi.

Tradiţia, de care se vorbeşte adesea, ar trebui să-şi arate efectele pe măsură ce se dezvoltă activitatea literară în limba romînă. Ne-am aştepta, deci, ca în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea să întîlnim deosebiri mai mici de la o provincie la alta, ca rezultat al unei influenţe din partea cărţilor tipărite în Muntenia asupra moldovenilor şi ardelenilor. O asemenea influenţă se poate constata, mai ales în cazul celor dintîi, dar ea este foarte sporadică şi cu totul întîmplătoare, adică nesistematică, ceea ce dovedeşte că un Varlaam sau un Miron Costin, la care constatăm unele particularităţi fonetice munteneşti, nu urmăreau în mod conştient o transformare a scrisului lor după modelul cărţilor din Muntenia. Ei folosesc graiul lor provincial cu aceeaşi consecvenţă şi în aceeaşi măsură ca şi traducătorul «Psaltirii Scheiene», pe care uneori avem impresia că chiar îl întrec din acest punct de vedere.

Iată un pasaj din «Cuvîntŭ cătră cetitorĭu» al Cazaniei lui Varlaam: «De mare je(a)le şi de mare minune ĭaste, o, iubite cetitorĭu, cîndu toate faptele cerĭuluĭ şi a pămîntuluĭ îmblă şi mărgu toate careş la sorocul şi la marginea sa, la carea înţelepciunea cea vecînică le-aŭ făcut, şi nice puţin nu smentescă,

BDD-A10255 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:10 UTC)

nice greşescŭ sămnul săŭ. Numai sîngurŭ amărîtulŭ omŭ, ce-ĭ făcut pre obrazul şi pre chipul tvoreţuluĭ săŭ, cu mente şi cu graĭi de la dînsul cinstit domn şi biruitorĭŭ pămîntuluĭ şi măreĭ, paserilor şi dobitoacelorŭ, peştilorŭ şi tuturorŭ fierilorŭ, cumŭ grăĭaşte şi proroculŭ...»

Şi mai moldovenesc, dacă se poate, este fonetismul limbii lui Miron Costin: «Aceste lucrîndu-să la Hotin, craiul leşăscu Jigmontu veniĭa încet, cum să dzice, leşeşte, într-agiutor fecioru-săŭ. Şi amu împuţinasă de tot tabăra leşască ĭarba de sineţu, şi de hrană era foarte strînşĭ, care nevoĭe nice de la turcĭ nu lipsia, că flămîndzisă foarte răŭ şi turcii, şi în toate dzile veniĭa veştĭ de mare prădzĭ ce făcea Căzaciĭ pre Marea Neagră. Deci vinisă ĭară Batiştea Veveli de la Radul Vodă, domnul muntenescu, cu făgăduinţă tare, că or hi priimite soliile, numai de zăloage ce poftise leşii de la turcĭ, aŭ adus răspunsu că ĭaste cu ruşine împărăţieĭ să dea zăloage. Deci şi leşiĭ aŭ ales pre Iacob Sobeţchiĭ, tatăl craĭuluĭ leşăscu de acmu, şi pre Joravinschiĭ, caşteleanul de Bîlza, şi au mărsu soliĭ leşăştĭ în tabăra tucească.» («Letopiseţul Ţării Moldovei»).

Pentru înlesnirea comparaţiei între graiul moldovenesc şi cel muntenesc, aşa cum apar ele în textele de pe la mijlocul secolului al XVII-lea (sau cîteva decenii după aceea), reproduc un fragment din Pravila de la Govora: «Socotit-am că maĭ toate limbile aŭ carte pre limba lor; cu ace(a)i cugetaĭŭ şi eŭ robul domnuluĭ mieŭ Is. Hs. să scoţŭ ceastă carte, anume pravilă, pre limba rumînească, sfinţiili voastre fraţĭ duhovnicĭ rumîneştĭ, carii sînteţĭ păstorĭ oilor celor cuvîntătoare a turmeĭ luĭ Hs. Carea are întru sine multe fe(a)lurĭ de vindecărĭ sufletelor creştineştĭ, celoru ce sîntŭ rănite cu păcate, însă mai vîrtos şi cale la împărăţiia ceriuluĭ. Însă mă rogŭ sfiinţilor voastre cu mare milă, la care mînă va cădea această sfîntă carte, acela să aĭbă a o ţinea în mare cinste şi să se înveţe dentru ĭa în taĭnă, cum va vindeca sufletele oamenilor de păcate. Iară întru mînă de mirean să nu se dea, nice la măscăricĭ, să nu fie tocme(a)lele sfinţilor apostolĭ şi a sfinţilor părinţĭ batjocurile, că apoĭ milostva ta verĭ de samă, frate duhovnice, eŭ nu voĭŭ avea treabă».

Nu-i greu de observat că, din punct de vedere fonetic, acest text se apropie în foarte mare măsură de limba literară actuală. Comparat cu fragmentul reprodus mai sus din «Evanghelia cu învăţătură» a lui Coresi, el prezintă deosebiri importante în sensul unei apropieri de aspectul literar al limbii de astăzi. Cît despre vocabular, după cum am afirmat ceva mai înainte, nu putem emite, pe baza lui, nici o părere, din cauza redusei lui întinderi. Sîntem totuşi îndreptăţiţi, pornind de la constatări în legătură cu alte texte, să susţinem că, afară de cuvintele intrate în fondul pasiv al vocabularului, nu există deosebiri prea mari faţă de limba actuală, şi tot aşa diferă relativ puţin acest text de cele moldoveneşti din acelaşi secol, precum şi faţă de cele din secolul al XVI-lea. În schimb, gramatica şi fondul principal de cuvinte erau identice atunci, cum sînt identice şi astăzi, în toate graiurile limbii noastre

BDD-A10255 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:10 UTC)

(cu puține și neînsemnate deosebiri, mai ales în fondul principal de cuvinte care nu contează).

Ceea ce trebuie reținut din discuția de pînă aici este că pînă către sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea reprezentanții culturii românești din cele trei provincii istorice, au scris, cu deosebiri neimportante, în graiul lor provincial, nu într-un aspect al limbii noastre pe care l-am putea numi literar în sensul dat acestui termen în prima parte a prezentului studiu. Al doilea fapt, mai interesant pentru problema raporturilor dintre graiurile regionale și limba literară actuală, care ne preocupă direct aici, este că cel mai apropiat de aceasta a fost totdeauna și este în special astăzi graiul muntenesc, înainte de toate, din punct de vedere fonetic, apoi, mai puțin însă, din punctul de vedere al vocabularului propriu-zis. Această situație nu ne dă, cred, dreptul să afirmăm pur și simplu că la baza limbii literare românești stă graiul muntenesc. Influența acestuia a început să se exercite, mai ales asupra celui moldovenesc, cu începere din primele decenii ale secolului al XIX-lea, dar, pînă la unirea principatelor, aproape numai în ce privește fonetismul (ca scriere, nu și ca pronunțare)[1]. Numai după 1859, cînd Bucureștii devin capitala Romîniei, adică centrul politic și economic, iar apoi, drept consecință logică, și centrul cultural al țării, graiul muntenesc exercită o influență din ce în ce mai puternică asupra celui moldovenesc, ba, de la o vreme, chiar înainte de 1918, și asupra celor de peste munți. Datorită acestui fapt s-a ajuns la părerea, aproape unanimă astăzi, că limba literară românească este graiul muntenesc, ridicat la rangul de variantă literară a limbii naționale.

Punctul meu de vedere are, evident, nevoie de o analiză serioasă, pe care nu puteam s-o fac într-o simplă schiță cum este studiul de față, dar sper că alți tovarăși, eventual în colaborare cu mine, o vor întreprinde, pe baza unei documentări bogate, singura cale aptă de a ne duce la soluționarea justă a problemei.

Împotriva ideii că graiul muntenesc stă la baza limbii literare (fără nici o precizare sau rezervă) vorbește foarte elocvent, după mine, însăși literatura noastră modernă. E de ajuns să amintesc că în prima jumătate a secolului al XIX-lea și cîtva timp după aceea, majoritatea scriitorilor noștri buni și foarte buni sînt moldoveni, că cele mai multe publicații periodice sînt de asemenea moldovenești și că, în sfîrșit, lupta cea mai dîrză contra curentelor lingvistice dăunătoare au dus-o tot moldovenii. Putem admite, deocamdată strict logic vorbind, că această bogată activitate culturală desfășurată în Moldova tocmai în epoca de constituire a literaturii și a limbii naționale a rămas fără efect asupra varietății literare a acesteia din urmă? Nu știu cine și cum ar putea răspunde afirmativ la această întrebare.

[1] Cf. corespondența lui C. Negruzzi cu Eliade, ale cărui sfaturi în legătură cu renunțarea la particularități fonetice moldovenești au fost adesea urmate de cel dintîi.

BDD-A10255 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:10 UTC)

Eu merg şi mai departe pe drumul apucat, susţinînd că la noi, întocmai ca la italieni (vezi mai sus, pag. 70), deşi în alte condiţii şi cu rezultate întrucîtva diferite, a luat naştere mai întîi limba literară şi după aceea limba naţională, adică, mai precis şi mai aproape de adevăr, începuturile constituirii limbii literare sînt ceva mai vechi decît ale limbii naţionale. Cea dintîi este produsul activităţii literare şi culturale în general, la care au participat, în prima jumătate a secolului al XIX-lea şi un timp după aceea, reprezentanţi ai tuturor provinciilor, deci ai tuturor graiurilor ţării noastre de astăzi, în frunte cu moldovenii, cei mai numeroşi şi adesea cei mai talentaţi şi mai clarvăzători atît în problemele de literatură, cît şi în cele de limbă. A doua este, în primul rînd, produsul predominării politice şi economice a Munteniei, al cărei oraş principal a devenit în a doua jumătate a secolului al XIX-lea capitala statului naţional romînesc. Datorită acestei situaţii, care a adus, în mod logic, spre sfîrşitul secolului trecut şi mai ales după primul război mondial, cînd Transilvania se alipeşte la Romînia, o predominare de ordin cultural, graiul muntenesc exercită de peste 60-70 de ani o influenţă tot mai puternică asupra celorlalte graiuri prin mijloacele puse din belşug la dispoziţie de condiţiile vieţii moderne: şcoala, presa, cartea, administraţia etc.

În momentul de faţă, cînd regimul nostru de democraţie populară săvîrşeşte cu succes o adevărată revoluţie culturală, dezvoltarea limbii noastre pe calea indicată de dezvoltarea societăţii romîneşti încă de la unirea principatelor se face în condiţii şi mai favorabile pentru unificarea limbii naţionale pe baza graiului muntenesc. Aşa se explică, cred eu, impresia, ba chiar convingerea multora dintre contemporanii noştri, specialişti sau nu, că limba romînească literară este identică, sau aproape identică, cu graiul provinciei unde se află capitala republicii noastre. Nu ştiu în ce măsură expunerea mea a zdruncinat poziţia acelora dintre d-voastră, care aveţi această impresie sau această convingere. După cum am mai spus, intenţia mea a fost mai mult să pun problema şi să trezesc astfel interesul celor care se simt atraşi de studiul limbii literare romîneşti [1].

[1] Părerile emise în partea a treia a acestui studiu seamănă, în foarte multe privinţe, cu cele susţinute de G. Ibrăileanu în cursul ţinut de el (şi audiat de mine) la Universitatea din Iaşi în anul şcolar 1909—1910. Constatarea am făcut-o după terminarea redactării, cînd am avut posibilitatea să recitesc acest curs (litografiat la timpul lui, dar devenit după aceea o adevărată raritate).

BDD-A10255 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:53:10 UTC)